

Bartók Béla

Zeneszerző – zongoraművész – népzenekutató – a közép-európai népzene nagy gyűjtője – a Zeneakadémia tanára – a 20. század egyik legjelentősebb zeneszerzője.

Született: Nagyszentmiklóson, 1881. március 25-én.

Meghalt: New Yorkban, 1945. szeptember 26-án.

G y e r m e k k o r

Bartók Béla zeneszerető családban nevelkedett. Édesapja, idősebb Bartók Béla - a Mezőgazdasági Szakiskola igazgatója - csellón, zongorán játszott, zenekart vezetett. Édesanyja Voit Paula – a nagyszentmiklósi iskola tanítónője – jól és szívesen zongorázott.

Az ő feljegyzéseiből tudjuk, hogy **Béla** hároméves korában dobon kísérte édesanyja zongorajátékát. Négyéves korában megkérte őt, hogy tanítsa zongorázni. Így lett első zongoratanára édesanyja **Ötödik születésnapján meg is kezdték a zongoraleckéket.** Röviddel később egy kis négykezessel lepte meg édesapját”.

A kis Béla sokat betegeskedett, Vissza-visszatérő, szünni nem akaró légcsőhurut mellett meg-megszakadt a tanulás, aminek okozója volt édesapja korai halála is: **Édesapja - 1888. augusztus 4-én, életének 33. évében meghalt.** Édesapja halála után **édesanyja** egy évig még **Nagyszentmiklóson adott zongoraleckéket** és a korábinál rendszeresebben folytatta fia oktatását is. A következő évben, **1889-ben Nagyszöllősen kapott tanítónői állást.** Nagyszöllős **Béla** pályájának is jelentős állomásává lett. **Itt kezdett komponálni 9 éves korában.**

„Op- 1.” jelzésű Walzere 1890-ből való.

A kis Bartók Béla Nagyszentmiklóson 8 éves korára sikeresen elvégezte a négy elemi osztályt, majd Nagyszöllösön – a negyedik után – a polgári iskola első osztályát járta ki.

1891. őszén Nagyváradon beiratkozott a gimnázium második osztályába. Nagynénjénél, Voit Emmánál lakott.

A következő év áprilisában **Béla visszatért Nagyszöllösre és május 1-én már hangversenyen lépett fel.** Egyebek között Beethoven Op. 53. (*Waldstein*) szonátájának I. tételét játszotta, **saját művei közül pedig „A Duna folyása” címűt.**

Diákkévek

A Nagyszöllösön adott hangverseny fordulatot jelentett Bartók életében. A fellépés után az ottani tanfelügyelő a fiú édesanyjának segítségére volt, hogy Pozsonyba költözhessenek

Pozsonyban jó kezekbe került a középiskolás Bartók Béla oktatása: Erkel Ferenc fia, **Erkel László lett Bartók zongoratanára,**

Pozsony – Bécs közelségében – nagyműveltségű polgár város volt. Már a XVIII. században falai között láthatta Haydn operatársulatát, a gyermek Mozartot, fiaként tarthatta számon Mozart híres tanítványát, Hummelt. Hangversenyéletében mindennaposak voltak Európa zenei nagyjai, közöttük magyar muzikusok is: Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály.

Bartók zeneszerzői hangján pozsonyi diákkorában ugyan a Brahms-örökség uralkodott, de zenetörténeti ismereteiből azért Liszt és Wagner művészete sem hiányzott. Egyes műveik zongoraművészi fellépéseinek műsorain is megjelentek.

Bartók 1899-ben befejezte középiskolai tanulmányait. **érettségi után zenei pályára akart lépni**, Természetes volt, hogy Pozsonyból a Bécsi Zeneakadémiára megy, ahol helyet ajánlottak neki. **Ám** a karácsonyi szünetben találkozott

Dohnányi Ernővel, aki inkább a **Budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémiát** ajánlotta neki.

A B u d a p e s t i Z e n e a k a d é m i á n

A felvételi vizsgán betegsége ellenére olyan sikeresen szerepelt, hogy a nagytekintélyű igazgató, **Mihalovics Ödön**, személyesen gratulált neki. **Zongoratanára Thomán István volt, zeneszerzéstanára Koessler János. Thomán tanár úr megkülönböztetett figyelemmel kísérte tehetséges növendékének előrehaladását és támogatta őt.** Negyvenéves művészi jubileumán így elevenítette fel emlékeit Bartók: *„...Thománnál tanulni több, mint a zongorajáték mesterségét kitűnően elsajátítani Az a nevelés, amit Thománnál kapok, nemcsak a zongorakéznek és a muzikus fülnek szól, hanem az emberi léleknek is...”* Thomán tanár úr gondoskodása hamarosan a tehetséges növendék és az életét figyelemmel kísérő segítő tanár igaz barátságává változott.

A budapesti Operaház akkoriban Wagner művészetének egyik fellegvára volt. **Az első év legnagyobb zenei élménye a Wagner későbbi műveivel való megismerkedést jelentette Bartók számára.** Az új Wagner-élmények azonban ekkor még nem váltak a zeneszerző növendék ösztönzőivé. Liszt zenéjével együtt csak néhány évvel később jelentek meg Bartók zenéjének újhangú egységében **Ebben az időben tanácsstalanság jelentkezett Bartók zeneszerző munkásságában.** Így írt erről: „... eltávolodván Brahms stílusától Wagneren és Liszten át nem tudtam az áhított új utat megtalálni... Ennek következtében körülbelül két éven át jóformán semmit sem dolgoztam és a Zeneakadémián csak kitűnő zongorázó hírében álltam.”

Bartók alkotói kedve az után tért vissza, hogy 1902-ben bemutatták Richard Strauss szimfonikus költeményét: „Also sprach Zarathustra” (magyar címe: „Imígyen szóló Zarathustra”). Amint maga írta:

„Rávettem magam Strauss partitúrájának a tanulmányozására és ismét kezdtem komponálni”. E mellett Strauss Ein Heldenleben (Egy hős élete) című szimfonikus költeményét partitúrából kívülről megtanulta zongorán. Richard Strauss zeneszerzői ösztönzése 1902. nyarán felpezsdítette Bartók fantáziáját és munkakedvét.

Abban az időben egyes polgári családokban a zene szinte házi művészetté vált. A Zeneakadémia tanári kara ezzel a művészetpártoló réteggel állt társasági kapcsolatban. **A zenei körök között is jelentős szerepet játszott Gruberné Sándor Emma háza.** Thomán István nagytehetségű növendékét is szívesen látták ebben a társaságban. **1902-től Bartók is gyakori vendége lett Sándor Emma zenei körének. Ott találkozott újra régi ismerősei közül az akkor már Európa szerte elismert Dohnányi Ernővel, ott ismerkedett meg a nála egy évvel fiatalabb Kodály Zoltánnal is.** A huszadik század elejének kiemelkedő fiatal mesterei többnyire itt hallották először és beszéltek meg egymás műveit. Vitáikban részt vett a nagy zenei műveltséggel rendelkező háziasszony, Sándor Emma is, aki 1910-től 1958-ban bekövetkezett haláláig Kodály Zoltán felesége volt.

A Zeneakadémia tanára.

Bartókot 1907. januárjában a nyugalomba vonult Thomán István helyére kinevezték a Zeneakadémia tanárává, az Akadémia haladó zongoraosztályának élére. Külső megerősítése volt ez személyes elhatározásának, lehetőség arra, hogy Magyarországon, népzene kutató működésének színhelyén éljen tovább.

Idézet a 22 éves Bartók egyik 1903-ban írt leveléből: **„Kell, hogy minden ember, midőn férfivá fejlődött, megállapítsa, minő ideális célt fog szolgálni. Én részemről egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar haza javát.**

Bartók és a népzene

Bartók ezt írta a hír hallatán: *„Kineveztetésemet főleg azért fogadtam el szívesen, mert lehető tette, hogy itthon telepedjem le és így tovább haladjak folklorisztikus céljaim felé.”*

Bartók fiatalon azt hitte, hogy a nóta az egyedüli magyar népdal. Azonban 1904. áprilisában húgával, Elzával, több hónapot töltött Észak-Magyarországon. **Akkor halott egy igazi magyar népdalt egy parasztlánytól.** A lány éneke nyomán le is jegyzett néhány hasonló dalt, amelyek teljesen elütöttek az általa ismert városi nótáktól. Az első alkalom határtalan lehetőségek felé mutatott, *” Elhatároztam, hogy kellő előkészület után átlépek erre az útra.”*

Főiskolai tanulmányait befejezve Bartók Bélát egyre többet foglalkoztatta a népzene. Kodály 1905-ben Mátyusföldön kezdett munkája után **1906-tól már Bartók is módszeresen gyűjtötte a magyar népdalt,** nemsokára Erdélyben találkozott a magyar népdalok ősi rétegével. 1909. nyarán **román népzeneét gyűjtött** Belényes környékén Buisitia (Busíciia) János tanár társaságában. 1910-ben **elkezdte kutatásait Nagyszentmiklóson és környékén.** 1912-ben és 1913-ban **ismét visszalátogatott oda. Háromszor utazott a Bánátba,** ahol 400 dalt és táncot gyűjtött. **Kodály és Bartók korszakos tevékenysége az egész magyar nyelvterületre kiterjedt. Bartók mintegy 14.000 magyar dallamot, Kodály több, mint 30.000 dallamot gyűjtött.** E mellett gyűjtötték más népek zenéjét is Magyarországon is, külföldön is. **Ismeretes többek között Bartók Bihari és máramarosi román gyűjteménye, szerb-horvát, és szlovák gyűjteménye,** hasonlóképpen **törökországi, vagy éppen afrikai arab gyűjtése.**

Bartók és a Magyar Tudományos Akadémia

Bartók és Kodály felosztották egymás között a feladatokat. A gyűjtés során felismerték az összehasonlító munka fontosságát, a szomszédnépek vonatkozásában elsősorban az eltérő sajátságok megállapítását, majd jó később a rokon népek népdalaival közös vonások feltárását.

1934-től Bartók Béla a Magyar Tudományos Akadémián a **népdal-lejegyzések felülvizsgálatával, és a gyűjtemény rendezésével foglalkozott.** Kodály történeti vonatkozásaiban akarta feltárni népzeneünk gyökereit, Bartók inkább **földrajzi értelemben** (más népek folklórja felé) **tágította látókörét.**

Bartók 1935-től a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként végezhette munkáját.

A z e n e s z e r z ő

Zeneszerzőként **egész életét, alkotói munkásságát végigkísérte a számára „tisztá forrás”-t jelentő népzene.** Nemcsak népdalfeldolgozásai tanúskodnak erről, hanem önálló műveinek sokasága is. *„Nem jár el helyesen az”* – olvashatjuk egy 1941-ben készült amerikai interjújában – *„aki megelégszik a népzene szórványos felhasználásával, vagy a régi dallamok utánzásával. A nép zenéjében rejlő zenei kifejezési eszközöket a zeneszerzőnek oly kifogástalanul kell beszélnie, hogy zenei kifejezésének ez legyen legtermészetesebb mondanivalója.”*

Bartók kezdetben a klasszicista és romantikus zene jellegzetességeit sajátította el, később Richard Strauss merész, új hangzású zenéjével ismerkedett meg.

Népzenei kutatómunkájának hatásaként a népzene nyelvezete műveinek alkotórészévé lett. Felhasználva, stílusába olvasztva az atonalitás (hangnem-nélküliség), a Schönbergi iskola dodekafónia (tizenkétfokúság) jónéhány eredményét is, végig művészete alapjának tekintette a népzene s legmerészebb újító műveiben sem szakadt el tőle. Kései művei: - II. zongoraverseny, Zenekari Concerto, - III. zongoraverseny nemes dallamosságukkal, formáik klasszikus arányaival új köntösben a régi korok nagy mestereire emlékeztetnek.

Bartók főbb művei – műfajai

Zenekari művek

I. és II. szvit	S z v i t
Táncszvit	
Rapszódia és Scherzo zenekarra	R a p s z ó d i a
Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára	
Divertimento	D i v e r t i m e n t o
Concerto zenekarra	C o n c e r t o

Versenyművek

I. - II. hegedűverseny	V e r s e n y m ű
I. - II, - III, zongoraverseny	
Brácsaverseny	

Kamarazene

I. - II, - III. - IV. - V. - VI. vonósnégyes	V o n ó s n é g y e s
I. – II. hegedű-zongoraszonáta	S z o n á t a (Heg., zong.)
Kontrasztok	T r i o (Heg., Klar., zong.)
Szólószonáta hegedűre	S z ó l ó s z o n á t a
44 duó két hegedűre	D u o (Heg.) - ifjúságnak

Zongoraművek

14 bagatell	
Allegro barbaro	
Román népi táncok	
Szabadban	
Szonáta zongorára	S z o n á t a - zongora
Három rondo	R o n d o
Gyermekeknek	Ifjúságnak
18 könnyű darab	Ifjúságnak
Kilenc kis zongoradarab	Ifjúságnak
Mikrokozmosz	Ifjúságnak

Vokális (énekhangra írt) művek

Dalok zongorakísérettel	Dal
4 régi magyar népdal vegyeskarra	Kórus
Régi időkből	Kórus
Gyermekek és nőikarok	Kórus
Cantata profana - dupla kórus, szóló, zenekar	Kantáta

Színpadi művek

A kékszakállú herceg vára Ősbemutató éve: 1918.	Opera
A fából faragott királyfi Bemutató éve: 1917.	Táncjáték
A csodálatos mandarin	Pantomim (Balett)

Bartók a hangverseny pódiumon

Bartók életében a gyermekkor kompozíciós és koncertsikereit az ifjúkori és érettkori sikerek követték. Erről tanúskodnak már zenei tanulmányai befejezésének és önálló pályája kezdetének eseményei is.

Az 1902 – 1903-as tanévből kilenc fellépést tartanak számon. Ezek közé tartozik április 13-i nagyszentmiklósi önálló hangversenye is. Az 1904-es évadot Berlinben töltötte, ahonnan több alkalommal is elutazott más országokba, más városokba. **Bécs, Budapest, Pozsony majd ismét Budapest és Bécs követték egymást.** Koncertjein eleinte a nagy zeneszerzők műveivel lett sikeres, amelyek később is elhangzottak műsoraiban saját kompozíciói mellett. **Sikeres koncerteket adott Angliában, Franciaországban, Hollandiában, vagy éppen Erdélyben.** („Boldog erdélyi hangversenykörutak”) A külföldi hangverseny-pódiumokon zenészházakban gyakran megszólaltak saját művei. Csak példaként: **A csodálatos mandarin előadása Kölnben. A III. vonónégyes sikere Philadelphiában más művei az Egyesült Államokban tett hangversenykörútján.**

A 20-as évek közepétől újra sűrűn koncertezett. Anglia, Hollandia és elsősorban Németország voltak utazásainak legfőbb állomásai, de eljutott a Szovjetunóba és az Egyesült Államokba is. Ezeken a koncerteken a nagy zeneszerzők művei között gyakran hangzottak el saját művei is. 1926-ban újabb szerzői csend következett munkásságában, viszont koncerteken lépett fel Prágában, Olaszországban.

1926-ban azután újabb alkotói korszak következett. Koncertfellépések és kompozíciós munka váltogatták egymást. Sok zongoradarabja született ezután, és felfigyeltek egyre motorikusabbá váló ritmusára, zenei szövetének polifon jellegére. Megnőtt műveiben az ütőhangszerek szerepe is. **Fő művei ebből az időből a III. és IV. vonósnégyes**, de folytatta koncertútjait is. **Ez az alkotói korszaka a II. zongoraversennyel zárult.**

Még **1929-ben** Egyiptomba utazott a kairói arab zenei fesztiválra, ahol zenét is gyűjtött.

1936-ban Törökországban járt, ahol hangversenyei voltak, előadásokat tartott és gyűjtött török népzene is. Ebben az évben komponálta **„Zene húros hangszerekre, ütőkre és cselesztára”** című művét is. **1937-ben** született a **„Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre”** A korszak összefoglalásaképp komponálta a **„Divertimento”** című művet.

B a r t ó k A m e r i k á b a n

1938-tól kezdődően erősödött fel benne a kivándorlás gondolata. 1939. decemberében meghalt édesanyja, akivel mindaddig nagyon szoros kapcsolatban volt, így **1940. tavaszán, amerikai hangversenykörútján végleg elhatározta, hogy hosszabb időre az Egyesült Államokba utazik.** Október 8-án, Ferencsik Jánossal lépett fel utoljára Budapesten, négy nappal később elutazott. Október 20-án Lisszabonban hajóra szállt, és **ideiglenesen az Egyesült Államokban telepedett le,** azonban soha nem kért amerikai állampolgárságot, mindvégig magyar állampolgár maradt, **mert később haza szeretett volna térni.**

Amerikában főként a tudományos munkáit próbálta végezni a délszláv népzene rendezésével foglalkozott 1941. márciusában, **a Columbia Egyetemen** a délszláv népzénéről tartott előadást, nem sokkal később **az egyetem díszdoktorává avatta.** 1943-ban a Harvard Egyetemen tartott előadássorozatot az új magyar zene kérdéseiről, de három alkalom után egészsége összeomlott - 1942. áprilisa óta küzdött leukémiájával.

1942-ben Péter fia is kijutott az Egyesült Államokba, majd besorozták a haditengerészetbe, ahol a Panama-csatornánál teljesített szolgálatot. Béla fia feleségével együtt Magyarországon maradt, hasonlóan cselekedett első felesége (elválásuk után is igen jó kapcsolatot ápoltak), illetve barátja, Kodály Zoltán.

1943. májusában, betegágyán Serge Koussevitzkytől, a Bostoni Filharmonikusok vezetőjétől új zenekari mű megírására kapott megrendelést. Utolsó alkotói korszakának első darabjaként néhány hónap alatt megírta a Concertót. A nyarat Saranac Lake-en töltötte, itt találkozott Yehudi Menuhinnal, aki a Szonáta szóló hegedűre című kompozíciót rendelte tőle.

1945. nyarán három új művet tervezett: a III. zongoraverseny felesége számára - ez a hangszerelés utolsó 17 üteme kivételével elkészült, a Brácsaverseny csak vázlataiban, a 7. vonósnégyes egyáltalán nem. A befejezetlen műveket később tanítványa, Serly Tibor fejezte be.

Hosszas betegeskedés után 1945. szeptember 26-án hunyt el.